

Kocaeli **ilahiyat** Dergisi

ISSN: 2564-677X

Kocaeli Theology Journal

**KUR'ÂN-I KERÎM HAFIZLIĞININ DESTEKLENMESİ VE
GELİŞTİRİLMESİ ALANINDA EĞİTİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIMI
MERKEZLİ BİR ÖNERİ**

**RECOMMENDATION CENTERED ON THE USE OF
EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF SUPPORT
AND DEVELOPMENT OF THE MEMORYING OF THE QURAN**

Süleyman KABLAN

Öğr. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü suleyman.
kablan@istanbul.edu.tr, orcid.org/ 0000-0002-6272-8641

Makale Bilgisi / Article Info

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 05 Ekim 2021 / 05 October 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 10 Aralık 2021 / 10 December 2021

Yayın Tarihi / Published: 29 Aralık 2021 / 29 December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık 2021 / December 2021

Cilt: 5, Sayı: 2 Volume: 5, Issue: 2, Sayfa / Pages: **739-765**.

Cite as / Atıf: Kaban, Süleyman. "Kur'anı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri [A Recommendation Centered On The Use Of Educational Technologies In The Field Of Support And Development Of The Memorying Of The Quran]". Kocaeli İlahiyat Dergisi- Kocaeli Theology Journal, 5/2 (Aralık/ December 2021), **739-765**.

İntihal: Bu makale, intihal tarama programlarıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with plagiarism screening programs and plagiarism has not been detected.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kider>

Copyright © Published by Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Kocaeli University, Faculty of Teology, Kocaeli / Turkey.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Asr-ı saâdet'ten günümüze kadar sürdürülen Kur'an eğitimi faaliyetleri içinde, hafızlık tedrisatına ayrı bir değer verilmektedir. Bu tedriste arzulanan eğitim çıktılarının gerçekleşebilmesi amacıyla yapılan araştırmalara faydalı katkılardan biri de hafızlık sürecinin daha verimli, yaygın, bazı sorunlarının giderilmesine yardımcı olabilecek eğitimdeki başarısıyla ön plana çıkmış eğitim teknolojilerinin hafızlık sürecine dâhil edilmesiyle olacaktır. Bu amaçla yaptığımız araştırmada, hafızlık eğitiminde izlenmekte olan yöntem ve programlar incelenmiş, hafızlık yönteminin aksayan bazı yönleri belirtilmeye çalışılmıştır. Kur'an-ı Kerim eğitiminde teknolojik aletlerin kullanılması, duyu organlarını harekete geçirmekte, öğrencileri isteklendirmekte, öğrenimi kolaylaştırmakta, hızlandırmakta, eğitim çıktılarının üst düzeyde elde edilmesini sağlamaktadır. İşte bu sebeple araştırma, hafızlık sürecinde yaygın kullanılacak teknolojik bir cihazı saptamayı amaçlamış, bu cihazın barındırması gereken özelliklerle birlikte cihazın hafızlıkta sürekli kullanması sonucu elde edilebilir faydalar açıklanmıştır. Hafızlık öğrencilerinin hazırlık, ezber ve sonraki aşamaları kapsayan eğitim süreçlerinde karşılaştıkları bazı sorunlara çözüm olması gayesiyle onlara eşlik edecek, hafızlık ihtiyaçlarına göre hazırlanmış bir hafızlık cihazının gerekli olduğu görülmüştür. Ancak bu cihazın hazırlanma hedefi, fonksiyonları ve içeriğinin hafızlık öğrencilerine özel nitelik ve nicelikte olması gerektiği de tespit edilmiştir. Makale, hazırlanması tavsiye edilen hafızlık cihazı ile Kur'an eğitim teknolojileri alanına yeni bir materyal sunmaktadır. Makalenin Kur'an eğitiminde yeni materyaller geliştirmeye ve bu sahada çaba sarf eden araştırmacılara yeni fikirler üretmelerine destek olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim Eğitimi, Hafızlık Eğitim Programı, Yaygın Hafızlık Eğitimi, Eğitim Teknolojileri, Hafızlık Cihazı.

Abstract

In the Qur'an education activities carried out from the Age of Bliss to the present, a special value is given to the teaching of hafiz. One of the useful contributions to the researches made in order to realize the desired educational outcomes in this education will be by including the educational technologies that are more efficient, common, and that can help to eliminate some of the problems of the memorization process, which are prominent with their success in education, into the memory process. For this purpose, in the research we have done, the methods and programs that are followed in hafiz education have been examined, and some of the failing aspects of the hafiz method have been tried to be pointed out. The use of technological tools in the education of the Qur'an activates the sense organs, motivates the students, facilitates and accelerates learning, and ensures that educational outputs are obtained at a high level. For this reason, the research aimed to determine a technological device that can be used widely in the memory process, and the features that this device should have and the benefits that can be obtained as a result of continuous use of the device in memory are explained. It has been seen that a memory device prepared according to the needs of memorization is necessary to accompany the

students with the aim of solving some of the problems they encounter during the education process including preparation, memorization and the next stages. However, it has also been determined that the purpose of preparation, functions and content of this device should be of special quality and quantity for memory students. The article presents a new material in the field of Quran education technologies with the recommended memory device. It is thought that the article will support the development of new materials in Qur'an education and the researchers who make efforts in this field to produce new ideas.

Keywords: Quran Education, Hafiz Education Program, Non-formal Hafiz Education, Education Technologies, Hafiz Device.

Giriş

İlahi vahiy Allah'ın (c.c.) ilmi ve iradesiyle Nur dağında inzivaya çekilmiş Hz. Muhammed'in kalbine Cebrail (a.s.) aracılığıyla ilk defa ilkâ edildi.¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) ilerleyen zamanlarda arka arkaya nazil olan ayetleri hemen ezberlemeye çalışırdı. Ayetleri korumak ve unutmamak için sergilediği bu tutumuyla alakalı şu ayetler nazil olmuştu:

“(Resûlüm!) onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kıyılatma. Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et.”²

Kur'an'ın Hz. Muhammed'in kalbine yerleşmesi ve dilinde tilaveti ilahi bir yolla gerçekleşti. Ancak inen ayetlerin korunması işi ilk yıllarda o dönemin imkânları nispetinde Hz. Muhammed'in görev verdiği vahiy kâtipleri tarafından seramik parçaları, hurma yaprakları, yaprak taşlar, hayvan derileri, develerin kaburga ve kürek kemikleri ile bez parçalarına yazılarak sağlanıyordu.³

Bununla beraber her yıl ramazan ayında o yıla kadar inzal olan ayetlerin korunması Hz. Muhammed'in (s.a.v.), Cebrail'e (a.s.) arz etmesi ile de sağlanıyordu. Hz. Muhammed vefat etmeden önce geçirdiği son ramazanda Kur'an-ı Kerim'i Cebrail'e (a.s.) iki defa arz etmiş ve “Arza-i Ahire” diye isimlendirilen bu okuyuşla son mukabelesini gerçekleştirmiştir.⁴

Allah (c.c) ve Resulü (s.a.v.) Müslümanları Kur'an'ı ezberlemeye teşvik etmiştir. *“Ve andolsun biz Kur'an'ı (okumak, öğrenmek, ezberlemek, yaşamak) öğüt almak için kolay kıldık, fakat öğüt alıp düşünen var mı?”⁵* vb.

1 Alak Sûresi 96/1-5.

2 Kur'an-ı Kerim Meâli. çev. Ali Özek vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1982), Kıyâme Sûresi 75/16-18.

3 Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İfav Yayınları, 1993), 43; Mehmet Paçacı, *Kur'an'a Giriş*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2008), 52.

4 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmi'û's-sabîh*, (Dimeşk.: Dâru İbn'ul- Kesîr, 1423/2002), “Fedâilu'l-Kur'an”, 7 (No. 4997/4998)

5 Kamer Sûresi 54/17.

ayetler⁶ ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir."⁷ vb. hadisi şeriflerindeki teşvikleri sahabe ve tüm Müslümanları Kur'an'ı ezberlemeye yöneltiyordu. Bu sebeple sahabe neslinin birçoğu kısmî hafızlık diyebileceğimiz sadece bazı süreleri ezberlemiş bir kısmı ise Kur'an'ın tamamını hifzetmişlerdi.⁸ Yine Müminlerin hafızlığa yönelmesinde namaz kılarken Kur'an okumanın farz oluşu, Allah ve Resul'ünün vadettiği mükâfatlar, İslam'ın her konuda en temel kaynağının Kur'an olması vb. gibi başlıca sebepler de teşvik edici olmuştur.

Kur'an-ı Kerîm, nazil olduğu dönemden bu güne kadar Menzîlü'l-Kur'an,⁹ Suffâ, Dâriü'l-kurrâ,¹⁰ Küttab,¹¹ Medrese ve Dâriü'l-huffâzlar-da,¹² günümüzde de Kur'an kursları ve İmam-hatip okullarında ezberlenerek Kur'an'ın lafzı ve okunuşu Hz. Muhammed'den (s.a.v.) işitildiği şekliyle muhafaza edilmiştir. Bu çağa kadar Kur'an-ı Kerîm'i yazmak ve hifzetmek suretiyle yapılan koruma işi günümüzde ileri düzey teknoloji kullanılarak da sürdürülmektedir. Bilim ve teknolojinin sunduğu imkânlarla yapılan görsel ve yazılı kayıt sistemleriyle Kur'an'ın muhafazası konusunda çok ileri düzey koruma sağlanmaktadır. Bu nedenle artık Kur'an-ı Kerîm'in lafzının ve okunuş şeklinin unutulması veya kaybolması pek mümkün görülmemektedir.¹³

6 Diğer ayetler için bkz. Furkân Süresi 25/32; Cuma Süresi 62/2; Kıyâmet Süresi 75/16-18; Tâhâ Süresi 20/114; İsrâ Süresi 17/106; vb.

7 Buhârî, "Fedailü'l-Kur'an, 21(5028); Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid) et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulkaki, İbrahim Atve, (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, 1975), "Fedailü'l-Kur'an", 15 (2907-2908).

8 Nebi Bozkurt, "Hâfiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/74-78.

9 Hz. Muhammed döneminde Kur'an eğitimi yapılan evler arasında "Menzilü'l-Kur'an" denilen Sa'd b. Haysem'e'nin evi ile Darü'l-Kurra ismiyle anılan Mahreme b. Nevfel'in evleri meşhurdu. Bu evlerin Kur'an eğitim merkezi gibi kullanıldığı bildirilmiştir. Bkz. Şakir Gözütok, "Resulullah (s.a.s.) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri", *Dini Araştırmalar* 1/2 (1998), 171-175.

10 Ziya Kazıcı, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, (İstanbul: İfav Yayınları, 2012), 22; Bozkurt, "Dârülkurrâ", 8/ 543-544; Kazıcı, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, 71-72, 91-92.

11 Kazıcı, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, 17-19.

12 Kazıcı, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, 71-72, 91-92; Bozkurt, "Dârülkurrâ" 8/543; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014), 117, 118.

13 Muhammed Karaosman, "İlahî Kelamın Muhafazasına Farklı Bir Yaklaşım Konu ve Anlam Merkezli Hafızlık Önerisi", *Akademik-Us* 1 / 1 (Haziran 2017), 42.

Hız. Peygamber döneminden günümüze kadar Kur'an-ı Kerim'i ezberleme yöntemi, değişerek ve gelişerek bugünlere gelmiştir.¹⁴ İslam coğrafyasında farklı hafızlık yöntemleri uygulanmaktadır.¹⁵ Ülkemizde de Osmanlı döneminde oluşan hafızlık yöntemi benimsemiştir. Türkiye'de hafızlık, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hafızlık kurslarının eğitim esaslarına yönelik olarak hazırlanan yönetmeliğe göre yapılmaktadır.¹⁶ Hafızlık yapma işi kurumsal nitelikte Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yer alan gündüzlü ve yatılı Kur'an kurslarında sürdürülmektedir. Ayrıca son yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü uhdesinde "Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi" kapsamında İmam-hatip ortaokullarında da yürütülmeye başlanmıştır.¹⁷ Kur'an kursları dışındaki kurum ve kuruluşlardaki hafızlık uygulamaları da yine Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2010 yılında hazırlanan Hafızlık Eğitim Programı esaslarına¹⁸ genel hatlarıyla uyumlu bir tarzda icra edilmektedir.¹⁹

A) HAFIZLIK YÖNTEMİ

a) Yöntemin uygulanışı

Ülkemizde hafızlık eğitimi eskiden beri genellikle lise çağı yaşlarındaki gençlere yönelik yatılı Kur'an kurslarında ve uzun süreli yürütülmekteydi. Ancak son dönemlerde yukarıda bahsi geçen "proje hafızlık İmam-Hatip ortaokullarının" sayısında ciddi artış gözlenmiştir. Sayıca az da olsa son dönemlerde üniversite öğrenimi sırasında özellikle de İlahiyat Fakültesi öğrenimiyle beraber hafızlık yapan öğrenci sayısında da artış görülmektedir.

14 Mehmet Emin Ay, *Problemleri ve Beklentileri ile Türkiye'de Kur'an Kursları*, (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2005), 13-18.

15 Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 5-62.

16 T.C. Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Madde 7/b, (erişim:28 Ekim 2021) <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.633&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch>

17 Bkz. Adem Güneş, *Türkiye'de Yeni Bir Model Olarak Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık -Bir Durum Analizi-*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2020)

18 Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, "Diyanet İşleri Başkanlığı Hafızlık Eğitim Programı", (Erişim: 28 Ekim 2021), <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/Documents/Hafızlık%20Eğitimi%20Programı%20-%20202010.pdf>

19 *Kur'an Okuma Teknikleri Dersi Öğretim Programı* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü 2014), 1/4.

Türkiye’de yukarıda açıklanan kurumlarca sürdürülen hafızlık uygulamasında “*geleneksel yöntem*” denilen bir sistem uygulanmaktadır. Cumhuriyet’in ilk günlerinden bu güne kadar sürdürülen hafızlık uygulamasında genel hatlarıyla Osmanlı tecrübesi esas alınarak oluşturulan geleneksel tarzda ezberleme yöntemi takip edilmektedir.

Geleneksel yöntem; bir merkezde hafızlık eğitimi veren hocalar, hafız olmak için eğitilen öğrenciler ve hafızlığın konusu olan Kur’ân-ı Kerîm’den oluşan bileşenler arasında uygulanmaktadır. Geleneksel yöntem bir hafızlık kursunda hoca merkezli yönetilir. Öğrenci hafızlığını tamamlayana kadar kursa ve hocaya devam etmek zorundadır. Kur’an ezberi, tashih-i hurûf, tecvit, sahih kıraat ve ezber aşamaları tamamlandıktan sonra başlar.

Hiç şüphesiz hafızlık eğitiminin ilk gününden itibaren ezber yöntemi, uygulanabilir teknikler ve çalışma alışkanlığı kazanabilme noktasında öğreticilerin yol göstericiliği son derece yönlendiricidir. Ancak sonraki zamanlarda hafızlığın sistemli bir şekilde devam edebilmesi hafızlık öğrencisinin sürekli canlı kalan motivasyonu, kendine has çalışma disiplini kazanması ve süreklilik ile de yakından ilgilidir.²⁰

Kur’an hocasının rehberliğinde Kur’an’ın tamamının ezberlenmesi anlamına gelen hafızlığın ister okulda/kursta uygulanmakta olan, isterse öğretmen ve öğrencilerin temel alışkanlıklarıyla ve öğrenme tutumlarıyla ortaya çıkan belli hafızlık yöntemleri oluşmuştur. Buna ek olarak hafızlık eğitimi ayrıca hafızlık adayının kendi gayret, çalışma ve azmini esas alan, başka bir ifadeyle kişisel teşebbüs etrafında odaklanan bir din eğitimi uygulamasıdır.²¹

Hafızlık yaparken öncelikle akla hafızlık öncesi hazırlık aşaması gelmektedir. Bu aşamada hafızlık adayının tilavetini hızlandırabilmesi için belli bir müddet Kur’ân-ı Kerîm’i yüzünden okumalı, birden fazla hatimler yaparak böylece kıraatini akıcı ve düzgün hale getirebilir ayrıca ezberleyeceği ayetlere veya sürelere dil/kulak/göz aşinalığı kazanmış olur.²²

20 M. Faruk Bayraktar, Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur’an Kursları. *X. Kur’an Sempozyumu (Kur’an ve Eğitim)*, (Fecr Yayınları, 2008), 126.

21 İbrahim Görener, Kur’an Ezberinin Anatomisi: Bir Süreç Değerlendirmesi, *Hafızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar* (Ed. C. Osmanoglu & Ö. Özbek), (Kayseri: Kimlik Yayınları), 2019, 43.

22 Cemil Osmanoglu, Ferda Aslan, “Hafızlık Öğrencilerinin Çalışma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 46 (2019/), 188.

Hafızlık sürecindeki öğrencilerin ezber yapacağı sayfayla alakalı olarak ezber öncesi yapmaları gereken gündelik ön hazırlıklar son derece önemlidir. Malum olduğu üzere hafızlık sırasında ilk defa ezberlenecek bir ayet/sayfa/sürenin (genellikle çığ veya ham diye isimlendirilmektedir) ezber öncesi defalarca yüzüne okunması, bazı okuyuş hatalarının veya ayetler arası karıştırma ihtimalinin olduğu yerlerin işaretlenmesi veya öğretmen tarafından işaretlettilmesi, öğretmene sayfayla ilgili müracaat edilmesi, sayfanın okuyuşu iyi bir kişiden (fem-i muhsin), bazen değişik teknolojik aletler veya imkanlar kullanılarak dinlenilmesi gibi pratikler yapılmaktadır. Bu ve benzeri ön hazırlıkların ezberden bir gün önce yapılması yeni ezber yapma sırasında son derece bariz kolaylıklar sağlayabileceği söylenebilir.

Çoklu zekâ yaklaşımı ilkelerine göre her öğrencinin bir diğerine göre daha güçlü olduğu değişik zekâ ve ilgi alanları vardır (duyusal, görsel, matematik, ritmik, doğacı, işitsel vb.). Özellikle kulağı hassas, işiterek öğrenen, seslere duyarlı öğrencilerin çalışmalarından dinleme yönteminden faydalanması gereklidir. Ezber yapılacak ayetin/sayfanın ezbere başlamadan önce mahreci ve tecvidi ileri düzey bir kişiden (fem-i muhsin) dinlenmesi kulak aşinalığı oluşturduğu gibi okuyuşu zor yerleri netliğe kavuşturmaktadır. Bu şekilde muhtemel hataların daha ilk aşamada önüne geçmek ezber işini rahatlatmaktadır. Hafızlık sırasında işitsel materyallerden faydalanma, öğrencinin olanaklarına, hafızlık merkezinin sınıf ortamının psikolojik ve fiziksel koşullarına bağlı olarak farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Son yıllarda uygulanmaya başlayan hafızlık projelerinde işitsel materyallerin daha yoğun kullanılmaya çalışıldığı bilinmektedir. “*Hafızlık Eğitim Programında*” da “Öğrenci ezberleyeceği yerleri (ayet, sayfa veya sure) en başta hoca veya diğer dinleme aletlerinden dinlemelidir”²³ denilse de hocaların aynı vakitte hem her öğrenciye özel okuyuş icra etmeleri hem de ham/has yapan öğrencileri dinlemeye yetecek zamanları olmayabilir. Bu nedenle teknolojik imkânların kullanılması önerilebilir. Ancak hafızlık kurslarında bireysel nitelikte en yaygın kullanıma sahip olan akıllı telefonların pedagojik nedenlerle kullanımının sınırlandırılması öğrencilerin teknolojik imkânlardan faydalanmasını engellemektedir.

23 Diyanet İşleri Başkanlığı Hafızlık Eğitim Programı (DİBHEP), Diyanet İşleri Başkanlığı (2010), 15.

Hafızlık eğitimi literatürüne bakıldığında hafızlık öğrencilerinin öğretim ortamı, ezber yaparken takip ettikleri usul, program ve hocalarla alakalı bazı gözlem ve değerlendirmelere yer veren değişik araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalarda yüzüne okuma aşaması tamamlandıktan sonra ezber aşamasına geçildiğinde çoğu zaman sayfayı yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya doğru parçalar halinde ezberleme yapıldığı (tahlilî ya da mekanik ezberleme), belli miktarda tekrar yapılmasının önerildiği görülmektedir. Ayrıca bahsi geçen araştırmalarda, ezberleme sırasında bazı çevresel faktörler arasında kurulan bağlantılardan hareket ederek öğrencilere bir takım tavsiyelerde bulunduğu nihayet hafızlık sürecinde her öğrencinin kendine has öğrenme koşullarına, çalışma tutumlarına, alışkanlıklarına ve imkânlarına bağlı olarak toleranslı davranılmasının çok önemli görüldüğü fark edilmiştir.²⁴

Uygulama alanında kurumlar arası çok az farklılıklar bulunsa da müşterek uygulamalar şu unsurlardan oluşmaktadır; Sayfalar cüz sonundan başlanarak ezberlenir. Öğreticinin yönlendirmesine göre ezberin sağlam olması için sayfayı ezberlerken yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya doğru ilerleyerek aşamalı bir şekilde ezberleme metodu önerilir. Hocanın, öğrencinin hafızlık sürecini ham + has şeklinde devam ettirdiği izlenmektedir. Günlük dersin bir bütün halinde hocaya bir defada arz edilmesi istenmektedir. Öğrenci ezber yapılacak bölümü öncelikle hocadan dinler. Ezber yapma ve hocaya ders sunma “hadr”²⁵ yani “süratli olmak” anlamına gelen okuyuşla yapılmalıdır. Bu okuyuş, tecvit kuralları ihmal edilmeden Kur’ân-ı Kerîm’i en hızlı okuyuş usulüyle okumak şeklinde icra edilir.

Son zamanlarda hafızlık eğitiminin modern usullerle icra edilmesi için İlahiyat öğretimiyle beraber, ortaokullarda ve açık liselerde örgün öğretimle birlikte yürütülmesi gibi- değişik projeler geliştirilmiştir. Bu projeler kapsamında okul ortamlarının fiziki şartlarından, örneğin ses laboratuvarı, akıllı tahta, daha modern derslikler, projeksiyon, bilgisayar ve internet programlarından değişik şekillerde faydalanılması öngörülmüştür. Fakat kullanılması önerilen imkânların beklenen düzeyde kullanılmadığı görülmektedir. Bu nok-

24 M. E. Ay, *Türkiye’de Kur’an Kursları*, 38; M. Faruk Bayraktar, *Eğitim Kurumu Olarak Kur’an Kursları Üzerine Bir Araştırma*. (İstanbul: Yıldızlar Matbaası. 1992), s.78.

25 Abdurrahman Çetin, “Tilâvet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012, 41/156.

tada eğitimi yöneten hocaların büyük bir kısmının eğitimde teknoloji kullanımını alışkanlığı edinmediği gözlenmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanmış olan Hafızlık Eğitim Programının öğrenci merkezli bir yaklaşımla hazırlandığı bildirilmektedir.²⁶ Bu program içeriğinde öğrencinin yeteneklerine bağlı olarak hafızlık sürecini olabildiğince kısa sürede, yine kendine has çalışma disiplini geliştirilmesiyle tamamlayabilmesinin ön planda tutulduğu görülmektedir.

Resmi programlarda ve bilimsel literatürde öğrenciyi merkeze alan bir hafızlık yaklaşımının ön plana çıkarılmaya çalışıldığı dillendirilmektedir. Ancak bu tutumun ezberleme döneminin öncesi ve sonrasına nasıl eklenebileceği, ezber sürecinin bizzat kendisinin hangi aşamalar bütünüyle şekilleneceği, bu açıdan bakınca öğrencinin çalışma tutumlarına ne şekilde yön vermesi gerektiği, neleri nasıl yapması ve neleri nişin yapmaması gerektiği yeterince açıklanmış değildir. Öğrenciyi esas alan bir yaklaşımla hazırlanan bir programda öğrencinin ezberlerini bizzat kendi çabalarıyla hazırlıktan haslama (ezberi güçlendirmek için önceden ezberlenmiş cüz veya surelerin belli periyotlarda tekrarlanması, pekiştirme) aşamasına kadar nasıl bir çalışma tutumları sergileyeceği ayrıntılı izah edilmesi gerektiği söylenebilir. Hafızlık eğitimiyle bağlantılı olarak hafızlık adaylarının çalışma alışkanlıklarından bahsederken öğrenciyi etkisi altına alan faktörleri -ki teknoloji önemli etkenlerden biridir- dikkate almak gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerîm hafızlığı, hazırlık süreci veya yüzünden okuma, tecvit talimi, ezber süreci, haslama (tekrarlama, pekiştirme) süreci gibi farklı merhalelere ayrılmaktadır.²⁷ Bu nedenle bu aşamalardaki her bir konuyla ilgili çalışma tutumlarından söz etmek gereklidir. Dahası bunlara insan ilişkileri, mekânsal düzenlemeler, yardımcı materyaller ve zaman yönetimi gibi birçok konuyu da ilave etmek mümkündür.

b) Hafızlık Programı Uygulamasında Karşılaşılan Bazı Sorunlar

Hafızlık yöntemi bir merkezde hafızlık yapmak amacıyla bir araya gelen hocalar, öğrenciler, eğitimin ana konusu olan ve ezberlenecek Kur'ân-ı

²⁶ DİBHER, 7.

²⁷ Nitekim Hafızlık Eğitim Programı da hazırlık, ezberleme ve pekiştirme olmak üzere üç dönemden oluşturulmuştur. DİBHER, 8.

Kerim ile -şayet yatılı bir merkez ise- yatılı kurs ortamı bileşenleri arasında uygulanmaktadır. Bu bileşenler arası ilişki tabii şartlarda dahi bir takım sorunlarla devam etmektedir. Hafızlık eğitimi alan öğrencilerin de ezber sürecini çalışma alışkanlıklarına bağlı olarak ezber öncesi sahih tilavet ve aşinalık, ezberleme, haslama ve zaman yönetimi boyutlarıyla sürdürürken karşılaştıkları bir takım sorunlar vardır. Türkiye’de hafızlık eğitimi yapan Kur’an kursları ile ilgili gerçekleştirilen bir incelemede, yapılan eğitimin genel hatlarıyla başarılı bulunduğu ancak bu kurumlardaki dini eğitimin aksayan yönlerinin var olduğu ayrıca yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.²⁸

Yapılan bazı çalışmalar sonucu hafızlık eğitimini sürdüren öğrencilerin ezber yapmadan önce gerekli hazırlıkları yeterli düzeyde yaptıkları fakat ezber sayfalarını tilaveti düzgün bir hocadan dinleme ve zor yerleri belirleyip kolay hale getirmeye alakalı problemlerle karşılaştıkları görülmüştür.²⁹

Öğrencilerin, belli bir mantık üzere ezber yapma, örneğin önce sayfayı tutarlı bir mantık çerçevesinde parçalara bölerek belli bir tekrar alışkanlığı içerisinde tekrarlayarak ezberleme ve ardından istendiği şekilde dinletme, tüm bunları yaparken arkadaşlarına danışma gibi konularda iyi konumda oldukları, fakat arkadaşlarıyla sürekli etkileşim halinde ve akran değerlendirmesini de göz önüne alarak ezberini sürdürmede bazı sorunlarla karşılaştıkları anlaşılmıştır.³⁰

Bazı araştırmalarda kurs hocalarına, Hafızlık Eğitim Programına ilişkin görüşlerinin neler olduğu sorulmuş, bununla ilgili olarak hocalar öğrenci sayısının fazla olmasından dolayı programın uygulanamadığını ayrıca öğrencinin ezberini dinleyebilme açısından zamanın yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir.³¹

28 Mehmet Şevki Aydın, “Kuran Kursunda Hafızlık Eğitimi”, *Diyanet Dergisi* 206, (Şubat 2008), 23; Abdullah Emin Çimen, “Hafızlık Müessesesi, Ülkemizdeki Hafızlık Çalışmalarıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler ve Hafızlığın Sağlamlaştırılmasında Bir Metot Denemesi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 18 (2007), 120.

29 Osmanoğlu-Aslan, “Hafızlık Öğrencilerinin Çalışma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma”, 176.

30 Osmanoğlu-Aslan, “Hafızlık Öğrencilerinin Çalışma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma”, 175

31 Ayşegül Gün vd., “Bir İlmi Geleneğin Merkezi: Büyükağa Kur’an Kursu -Hafızlık Eğitimi, Niteliği, Sorunları ve Beklentileri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34, 2018/2, 230-231. Bk. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, “Hafızlık Programları”, (Erişim: 05 Ekim 2021) http://hafiz.meb.gov.tr/hafizlik_programlari/

Kurs merkezlerine bağlı olarak yürütülen hafızlık, covid-19 salgını gibi acil durumlarda yetersiz kalmakta ve eğitim aksamaktadır. Son iki seneden beri yaşam alışkanlıklarımızı etkileyen covid-19 salgını günlük yaşamda ve iş dünyasında alıılmamış değişikliğe sebep olmuştur. Salgın “sokağa çıkma yasası”, “sosyal mesafe”, “sosyal izolasyon” ve “evde kalma” vb. kavramları günlük yaşamımıza girdirmekle kalmadı aynı şekilde sadece günlük yaşamı değil hafızlık merkezlerini ve faaliyetlerini de etkilemiştir.

Okulların değişik periyotlarla kapanması, eğitim sistemini koruyabilmek için ülkeleri yeni çözüm arayışlarına zorlamakta, dünyada benzeri görülmemiş bir eğitim ve öğretim sistemi şekillenmekte, ülkeler kesintisiz ve yüz yüze öğretime devam etmek için sürekli farklı çözümler denemektedir. Gelişen noktada öğrenim kalitesi yüksek ölçüde eğitimde dijital evrimle, erişim seviyesine ve kalitesine bağlı olduğu kanaati yaygınlık kazanmaktadır.

Coronavirüs salgınıyla birlikte eğitimin kesintiye uğramaması için geliştirilen “uzaktan eğitim” sistemi, Kuran öğretim merkezlerinde Kur'an-ı Kerim öğretimi için de uygulamaya başlanmıştır. Salgın döneminde Kur'an dersleri uzaktan öğretim ile sınavları ise Zoom uygulaması aracılığıyla çevirim içi yapılmıştır. Ancak Diyanet işleri başkanlığının hafızlık kurslarına yönelik kalıcı ve uygulanabilir bir çözüm üretmede zorlandığı gözlenmiştir. Her ne kadar hocalar WhatsApp ve Zoom gibi uygulamalar aracılığıyla, öğrencileri takip edip ezberlerini dinlemeye çalışsalar da öğrenciler fem-i muhsinden dinleme, okuyuş hatalarını tashih, kurs ortamındaki arkadaşları ile dayanışma ve rekabet gibi ortam faktörleri ve motivasyon araçlarından uzak kalmışlardır. Öğrenciler, bilinçli karar verme, öğrenmeyi öğrenme, zaman yönetimi, problem çözme yeteneği ve hepsinden daha önemli olan hafızlıkta sürekliliği sağlama gibi becerileri kendi başlarına kazanmaya bırakılmışlardır.

Hafızlık eğitimi geleneksel yöntemler ve yüz yüze eğitim ilkesiyle süregelen bir tarza sahiptir.

Hafızlık eğitiminde kullanılacak yeni yöntemler belirlenirken hocanın söz konusu yöntemi benimsemesi, kursların imkânları, öğrencilerin kabiliyetleri ve hafızlık için ayrılan zamanın yeniden değerlendirilmesi ve hafızlığın ko-

runmasına yönelik tedbirlerin geliştirilmesi gerekmektedir.³² Öğrencilerin se-
verek ve isteyerek hafızlık sürecine dahil oldukları, zamanı verimli kullanarak
en kısa zamanda hafızlıklarını tamamlayabilecekleri bir sistem kurgulanmalı-
dır.³³ Öte yandan hafızlık eğitimine tabi olan bireylerin hayattan soyutlanma-
dan, günümüz şartlarına uyum sağlayacak şekilde yetiştirilmesi için tedbirler
alınması gerekmektedir. Özellikle onları bu eğitime motive edecek iyileştir-
melerin yapılması, teknoloji çağında teknoloji ile iç içe olan çocukların, geli-
şen teknolojiden en yüksek düzeyde fayda elde edecek şekilde yararlanmaları
sağlanmalıdır. Geliştirilecek yeni yöntemlerin, değişen yaşam koşulları ve yeni
gelişen öğretim yöntemlerine göre desteklenmeye ihtiyacı vardır.³⁴

Hafızlık kurslarındaki bazı eğitimci hocalarda yerel dili konuşma alış-
kanlıklarına bağlı olarak Kur'ân-ı Kerim okumada doğu, batı ve İç Anadolu
tavır/ağız farklılıkları gözlenmektedir. Bu durum, özellikle Türkiye'de Diyanet
İşleri Başkanlığının,³⁵ dünyada ise farklı merkezlerin her yıl gerçekleştirdiği
hafızlık yarışmalarında da açıkça görülmektedir. Akademik ve sosyal hayatta
zaman zaman tartışmalara yol açan bu konu, öncelikle alanında yetkin olan
uzmanlarca inceleme konusu edilmiştir.³⁶ Bu çalışma bulgularından elde edi-
len sonuçları dikkate alarak eğitim teknolojilerinden uygun olan türlerin haf-
ızlık için de kullanıma alınması gerekli görülmektedir.

32 Hüseyin Algur, *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.), 210-211.

33 Nitekim hafızlık eğitimi alan bireylerin en büyük problemlerinden birisinin hafızlık için ayırdıkları sürenin uzaması sebebiyle akademik eğitimden mahrumiyetleri olduğu tespit edilmiştir. Bk. Algur, *Hafızlık Eğitimi*, 283.

34 Berrin Arslan, "Bilgisayar Destekli Eğitime Tabi Tutulan Ortaöğretim Öğrencileriyle Bu Süreçte Eğitici Olarak Rol Alan Öğretmenlerin BDE'e İlişkin Görüşleri", *The Turkish Online Journal of Educational Technology* 4/10, (Ekim 2003), 67-75.

35 <https://www.trt1.com.tr/programlar/kuran-i-kerimi-guzel-okuma-yarismasi>. (Erişim, 01.06.2019)

36 Mehmet Akif Koç, *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi*, Harf Eğitiminde Arap-Türk Ağzı İnkilemi Üzerine, *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 585/597.

B) HAFIZLIK VE EĞİTİM TEKNOLOJİLERİ

a) Hafızlık Eğitimi ve Hafızlığın Desteklenmesi ve Geliştirilmesinde Kullanılabilir Eğitim Teknolojileri

Günümüz dünyasında her alanda olduğu gibi Kur'an eğitiminde de kolay erişe bilinir ve bireyselleştirilmiş öğretim araçlarına olan ihtiyaç artmıştır. Kur'an-ı Kerim öğretim faaliyetlerinde öğrencileri daha fazla teşvik edebilmek ve öğrenim kalitesini arttırmak amacıyla öğrencilerin iç duygularını harekete geçirmek, yeni öğretim metotlarına fırsat tanımak ve zamanın gerisinde kalmamak zorunlu bir durumdur. Bu nedenle Kur'an öğretimine yönelik teknolojik imkânların kullanımının ve icadının, öğrencilerin görsel ve işitsel duygularını harekete geçirecek öğretimin daha etkin olacağı düşünülmektedir.

Teknoloji, sahip olduğu bir takım özelliklerinden dolayı, öğrenciye ve öğretmene kolaylıkla beraber bazı yararlar sağlamaktadır. Ayrıca öğretim faaliyetlerini çeşitlendirerek ve kolaylaştırarak öğretimi zevkli hale getirmektedir. Yapılan gözlemlere göre teknolojik imkânlarla sürdürülen eğitim ortamları geleneksel sınıf ortamından daha fazla ilgi uyandırmaktadır. Öğrenciler daha çok aktif olmakta ve bireyselleştirilmiş öğretim materyallerinden faydalanmaktadır. Teknoloji destekli uygulamalar yer alan Kur'an öğretme-öğrenme etkinlikleri aracılığıyla öğrenciler öğrendikleri farklı konuları pekiştirebilmekte ayrıca eğitim hızlarında ilerleyebilme fırsatı bulmaktadırlar.

Teknolojinin gündelik yaşamda etkin, yaygın ve uzun süreli kullanımı özellikle işitsel/ /müziksel/ görsel zekâyâ sahip teknoloji bağımlı öğrenciler arasında yoğun görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak teknolojik imkânların Kur'an-ı Kerim öğretiminde kullanımının ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Teknoloji tabanlı geliştirilen en güncel eğitim materyallerinden bazıları şunlardır;

1. Akıllı tahta ve uygulamaları

Eğitim teknolojileri arasında en gelişmiş araç hiç şüphesiz akıllı tahtalardır. Kamu ve özel okulların neredeyse bütün dersliklerinde bulunmaktadır. Sınıf ortamında her açıdan rahatlıkla görülebilecek ve ses efektleri duyulacak

büyükükte ve güçte yazı tahtası konumunda ekran ile ana işletim sisteminde yer alan programları olan ve dokunmatik olarak kullanılan bir alettir. Bu özelliklere sahip akıllı tahta sistemleri, iyi bir alt yapı geliştirilirse önemli bir ders materyali olabilecek özelliklere sahip görülmektedir.³⁷ Tüzel kişilerin, ticari işletmelerin ve Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladıkları “Kur’ân-ı Kerîm, Kur’an öğreniyorum, Tecvit Dersleri,” vb. programlar Kur’ân-ı Kerîm öğretimi amacıyla akıllı tahtada kullanılabilecek türden uygulamalar olup benzeri programlar her gün daha da çeşitlenerek çoğalmaktadır.

Akıllı tahtanın hafızlık eğitim sürecinde kullanılmasının bazı olumlu ve olumsuz etkileri söz konusu olabilir.³⁸ Başlıca olumlu etkiler:

A) Hoca kaynaklı okuma hataları, tecvit vb. eksiklikler tercih edilen uygulamada söz konusu olmayabilir.

B) İşitsel ve görsel açıdan ilgi uyandırıcıdır.

C) Ders uygulamalarında ders içeriğini sahasında yetkin kişilerden öğretir.

D) Öğrencilere kendi kendine öğrenme imkânını tanır.

Bazı olumsuz etkiler:

A) Öğretmenin samimi ve maneviyat yüklü tutumları akıllı tahtada oluşmaz.

B) Öğretmeni dersin yönetmeni konumundan uygulama kullanıcı konumuna indirger.

C) Öğretmeni zamanla pasifleştirebilir.

D) Ders içeriğe her zaman erişmek mümkün olacağından ders işlenirken öğrencide ilgi kaybına neden olabilir.

Akıllı tahtanın olumlu ve olumsuz etkilerine karşın görsel açıdan son derece etkileyici bir ders ortamı oluşturmaktadır. Aslında bu açıdan öğrencilerin görme duyularını aktif bir şekilde harekete geçirerek derse karşı ilgisizliği azaltabilir. Ayrıca öğrenimin kalıcı olmasına katkı sağlayabilir.

37 Mustafa Arslan - Ergin Adem, “Yabancılar Türkçe Öğretiminde Görsel Ve İşitsel Araçların Etkin Kullanımı”, *Dil Dergisi* 147, (Ocak-Şubat-Mart 2010), 65.

38 Süleyman Kaban, «Kur’an-ı Kerim Öğretiminde Teknolojik İmkânlar ve Kullanımı / Technological Facilities for Teaching the Quran and Their Usage / الإمكانيات التكنولوجية للإمكانيات المستخدمة لتدريس القرآن الكريم». *İlahiyat Akademi* / 10, (Aralık 2019), 78 .

2. Bilgisayar Programları

Bilgisayar hayatın birçok alanında olduğu gibi, öğretim materyalleri arasında vazgeçilmez bir değere sahiptir. Gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelen bilgisayar, Kur'an öğretiminde de aktif bir şekilde kullanılmalıdır. Akıllı tahtaların olmadığı ortamlarda bilgisayarlar öğretmenler tarafından Kur'an öğretimine yönelik video izletme, Kur'an dinletme, sunum hazırlama, vb. hedeflerle kullanılabilir.

Kur'an-ı Kerim öğretim faaliyetlerinde bilgisayar aracılığıyla hazırlanmış uygulamalar öğrencilerin Kur'an öğrenmeye olan ilgilerini ve dikkatini artırabilir. Diyanet İşleri başkanlığı tarafından IOS ve Windows işletimi bilgisayarlar için geliştirilen Kur'an-ı Kerim uygulaması bu alanın en başarılı programlarından biridir.³⁹

3. Akıllı Telefon Programları

Akıllı telefonlar, bilgi işlem kabiliyeti üst düzeyde ve erişim gücü son derece hızlı olan taşınabilir telefonlardır.⁴⁰ Akıllı telefon uygulamalarının Kur'an-ı Kerim öğretimi açısından incelendiğinde öğrencilerin dikkatini çektiği ve bazı sorunlara çözüm getirdiği izlenmektedir. Örneğin yazılı veya sesli formatta Kur'an-ı Kerim'e her zaman erişim imkânı sağlamaktadır. Ayrıca abdestsiz Kur'an-ı Kerim okuma sorununu ortadan kaldırmaktadır. Her ayetin anlamına anında erişebilmektedir. Kur'an eğitiminde son derece önemli olan mahreç alıştırmaları yapabilmektedir. Öğrenci öğretmene kendi okuyuşunu ses kaydı yaparak mahreç, tecvit ve makam uygulamasını uzaktan da olsa dinletebilir. Ancak hafızlık kurslarında pedagojik nedenlere bağlı olarak akıllı telefon kullanımı sınırlandırılmaktadır.

39 Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Mushaf Programı", (Erişim, 09.10.2021) <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>

40 Yurdağül, Baran, "Akıllı Telefon Nedir, Ne İşe Yarar? Dünyadaki Akıllı Telefon Kullanım Oranları ve Türkiye'deki Durum", *Android Türkiye*, 24 Aralık, 2011, <http://androidturkey.net/2011/12/24/akillitelefon-nedir-ne-ise-yarar-dunyadaki-akillitelefon-kullanim-oranlari-ve-turkiyedekidurum/#comments>, Erişim, 01.06.2019.

4. Kur'an Okuyan Kalem

Kur'an öğretimi alanında bireysel imkânların en nitelikli örneğini temsil etmektedir. Türkiye'de "Kur'an okuyan kalem" teknolojisi 2010 yılından beri eğitim materyalleri arasında yer almıştır.⁴¹ Kalem, öğrenci tarafından her yerde ve her zaman kullanılabilir. Kuran Okuyan Kalem setlerinde yer alan *Elifba* aracılığıyla harflerin okunuşu, okuma kuralları, mahreç talimi, ve tecvit uygulaması öğretilmekte; uygulama yapılabilmektedir. *Mushaf*'ta ise Kur'ân-ı Kerim birden fazla kârî'nin sesinden dinlenebilmektedir. Kur'an Okuyan Kalem, Kur'an'ı ayet, sayfa, sûre ve cüz okuma moduna göre yapılandırılmıştır. Hatta bazı setlerde ayetleri kelime kelime okuma fonksiyonu ve kelime kelime meal dinleme içeriği de bulunmaktadır.⁴²

Buraya kadar açıklanan eğitim malzemeleri Kuran öğrenme konusunda geliştirilmiş en yeni teknolojik materyallerden oluşmaktadır. Ancak Kuran okumasını öğrenmekle hafızlık yapma süreci her ne kadar ortak noktaları olan bir tür eğitim olsa da hafızlık daha yoğun, disiplinli ve çok boyutlu bir eğitim sürecidir. Ayrıca Kur'an'ı esaslı okumak hafızlığın sadece ilk aşamasını kapsar. Bu nedenle bahsi geçen materyaller Kur'an öğrenmeye genel manada çok katkılar sağlasa da hafızlık eğitimine katkı sağlama boyutları çok sınırlıdır. Zira hafızlık merkezlerinde cep telefonu kullanımı sınırlandırılmaktadır. Aynı zamanda sınıflarda akıllı tahta pek bulunmadığı gibi hocaların hafızlık sürecinde akıllı tahta kullanımı konusunda farklı yaklaşımlara sahip oldukları bilinmektedir.

Burada ve yukarıda da değinilen hafızlık programı uygulamasında görülen aksaklıkların giderilmesine katkıda bulunmak amacıyla hafızlık yapan öğrencilere özel bir "*hafızlık cihazının*" hazırlanmasını önermekteyiz. Bilimsel araştırmalara ve deneysel çalışmalara dayalı olarak hazırlanacak yeni bir *hafızlık cihazının*, tarih boyu birçok etmene bağlı olarak değişerek ve gelişerek günümüze kadar devam edegelen hafızlık yöntemine yaşadığımız çağın imkânlarını kullanarak yeni bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.⁴³ Aslında MP3 ve MP4 formunda hazırlanmış dijital Kur'an cihazları uzun zamandan beri kullanımda vardı. An-

41 Türkiye'de ilk defa Kuran Okuyan Kalem çalışması tarafımda faydalı model kapsamında geliştirilip insanların kullanımına arz edilmiştir.

42 Akser Yayınları, "Kur'an Okuyan Kalem", (Erişim, 01.06.2019). <http://www.akseryayinlari.com/>

43 Kaban, "Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Teknolojik İmkânlar ve Kullanımı", 67-89.

cak önerdiğimiz “*hafızlık cihazı*” her ne kadar Mp3 veya Mp4 formundaki bu cihazlara yakın olsa da bazı özellikleri yönüyle farklılıklar barındırmaktadır.

Dünyada bazı ülkelerin ürettiği birtakım dijital cihazlarda Kur'an'ın tamamı, “Hatmi Şerif” adıyla dinleyicilere sunulmaktadır. Ancak bu ürünler, genel olarak tüm dinleyicilere hitap etmesi amacıyla okunmuş hatimlerdir. Halbuki önerdiğimiz *hafızlık cihazı*, öncelikle ve özellikle hafızlık sürecinde olan öğrenciler için hazırlanacak olmasıyla özgün bir değere sahiptir. Öte yandan hafızlık cihazının temelini teşkil eden ses kaydı, öğrencilerin çok rahat bir şekilde takip edebileceği en seri okuyuş olan “hadır” ile okunacak olmasıyla da farklı bir özelliğe sahip olacaktır. Bunlarla birlikte, cihaza yüklenmesi düşünülen bir yazılım sayesinde ayetlerin parça parça ve istenildiği kadar tekrarlatılarak dinlenebilmesi; yavaş ve hızlı okuma seçeneklerine sahip nitelikler taşıyacak olması da hafızlık cihazını benzersiz bir özelliğe kavuşturacaktır. Bütün bu özellikleri ona aynı zamanda genel dinleyicilere hitap etme imkânı da kazandırmış olacaktır.

b) Hafızlık Cihazı Hedefleri ve Fonksiyonları

Hafızlık cihazının bireysel, sosyal ve akademik olmak üzere üç temel amacı bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in tamamını veya bazı sureleri ezberlemek isteyip de bu işi birtakım nedenlerle hafızlık kursu veya bir hoca desteğiyle gerçekleştirme imkânı bulamayan kişilere, Kur'an ezberi yapabilmek imkânı sunmak bu cihazın en temel bireysel amaçlardan biridir.⁴⁴ Nitekim Kur'an'ın tamamını ezberlemek bütün Müslümanlara farz değildir. Ancak her Müslümanın Kur'an'dan bir şeyler ezberlemesi Allah'a olan yakınlığını artıracak ve ibadetlerini daha sıhhatli yapmayı sağlayacaktır.

Yine önerilen hafızlık cihazı ile gerek Kur'an Kurslarında doğru okuma ve hafızlık döneminde olan, gerekse hafızlık sürecini tamamlayıp pekiştirme aşamasında olan öğrencilerin hem Kur'an'ı ezberlerken hem de ezberlerini pekiştirirken ellerinin altında rahatlıkla ulaşabilecekleri ve kullanabilecekleri özelliklere sahip bir cihaz olması hedeflenmektedir.⁴⁵ Zira Hafızlık programının değişen yaşam koşulları ve öğretim yöntemlerine göre desteklenmeye ihtiyacı vardır. Hafızlık cihazının, tarih boyu birçok etmene bağlı değişerek ve

44 Demir, Ö. 2017. “Kur'an Öğretiminde Temel Boyutlar”, Ekev Akademi Dergisi, 72, 263-289.

45 Kaban, “Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Teknolojik İmkânlar ve Kullanımı”, 80.

gelişerek günümüze kadar gelen hafızlık yöntemine yaşadığımız çağın imkanlarını kullanarak yeni bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu doğrultuda akademik amaçlardan ilki, hafızlık yönteminin hayat boyu öğrenme ve bireysel öğrenim ilkelerine göre programlanması ve elektronik bir hafızlık cihazının geliştirilmesidir. İkinci olarak, bilindiği üzere, mevcut hafızlık yönteminde bir kursta hafızlık yapmak üzere bir araya gelen öğrenciler, hocalar, ezberlenecek Kur'ân-ı Kerim sayfaları ve yatılı kurs ortamı, bu yöntemin bileşenlerini oluşturmaktadır.⁴⁶ Normal şartlarda, bileşenler arası bu ilişki tabii olarak işlerken, covid-19 salgını gibi olumsuz ve beklenmeyen durumlarda yetersiz kalmakta ve bu eğitim aksamaktadır.⁴⁷ Bu nedenle, eğitmen/hoca fonksiyonunu üstlenecek, hayat boyu eğitim ve bireysel öğrenim imkânlarını destekleyecek, öğrencinin modern öğrenim gereksinimlerini karşılayacak, aileler için ekonomik ve ulaşılabilir olan, fırsat eşitliği sunan ve eğitim teknolojilerini kullanan yeni ve modern bir hafızlık yöntemine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.⁴⁸ Eğitim teknolojilerinin desteğiyle yapılan hafızlık eğitiminde Kur'an tilâvetinin daha doğru okunması ve ezberlenmesi kolaylaşmakta, dinleyerek ezberlerin tekrarına ve hafızada pekişmesine katkı sağlanmaktadır. Ayrıca, günümüzde sahip olunan teknolojik imkânlardan azami ölçüde istifade edilmesi ve alanında ehil okuyucu hafızların tilâvetleri defalarca dinletilerek öğrencilerin makam ve farklı nağmelerle yeteneklerinin desteklenmesi, muhtelif araştırmalarda ortaya çıkan ve önerilen hususlar arasındadır.⁴⁹ Önerdiğimiz hafızlık cihazı ile bu tür ihtiyaçlar için alternatif bir çözümün sunulması amaçlanmaktadır.

Ezberlemede işitsel öğrenim, en etkin öğrenme modellerinden biridir.⁵⁰ Bu modelde, sesin tonu ve kişide oluşturduğu duygu güdülenerek hatırlanma

46 Abdullah Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'an Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program Önerisi". (*Bilimname Dergisi*, 28, 2015), 126.

47 Süleyman Kablan, "Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinde Çevrimiçi Yapılan Kuran-ı Kerim Dersi Sınav Değerlendirmesi: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlitam Sınavları Örneği", (*Atlas International Congress on Social Sciences*, (7/1, 2020), 788-789.

48 Süleyman Kablan, "Türkiye'de Uygulanan Hafızlık Yönteminin Pandemi Dönemi Sorunları ve Çözüm Yolları", *1st International Hazar Scientific Research Conference* (1/1, 2020), 687-688.

49 Yavuz Fırat, "Kur'an Eğitimi ve Hafızlık (Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler)", (*Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/23, 2007), 560.

50 Mehmet Emin Ay, "Çocuklarımıza Kur'an'ı Nasıl Sevdirelim ve Öğretelim?", *Din ve Hayat Dergisi* 3 (2017), 82.

sağlanır. Yine ezberlenecek metnin uzun olduğu yerlerde “Bölümleme” tekniğinin kullanımı tavsiye edilir. Sözel ve duysal tekrarlar yapmak ayetlerin sırasını hatırlamaya yardımcı olur. Zira tekrar etmek, kalıcılığın anahtarıdır.⁵¹ Bu ve benzeri yaklaşımlar hafızlık faaliyetlerinin yapıldığı Kur'an Kursları vb. kurumlardaki eğitime/hocaya bağlı gerçekleştirilebilir. Ancak hocaya erişim imkânı ve hocaların mesleki yeterlilik düzeyleri farklılık göstermektedir. Ayrıca hafızlık adayları ezber yaparken hocadan dinlediği model okuyuşu her zaman zihninde hazır bulunduramamaktadır. Halbuki henüz ezberlenmemiş ve ezberlenmesi istenilen ayetler/sayfalar önceden yüzüne birkaç defa okunduktan sonra sahih okuyuşu olan hafızlardan da birkaç defa dinlenilmeli ve ondan sonra parça parça ezberlenmeye başlanmalıdır. Bu bağlamda, hafızlık cihazı içerik ve fonksiyonları açısından bir yönüyle hoca merkezli ihtiyaçlara cevap vermek, diğer yönden öğrenciye ezber sürecinde, cihaz içinde, “hafızlık adaylarına özel” olarak hazırlanacak bir “model okuyuş” ile katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Hafızlıkta ezber yapmak kadar ezberlediğini hafızada tutmak da bir o kadar önemlidir. Öğrenci tekrar, pekiştirme veya hafızlığını koruma dönemlerinde, dinleyeceği ayeti, sayfayı, cüzü veya sûreyi, dilediği zaman ve istediği kadar dinleyebilmelidir. Geçmişte öğrenilen ve belleğe atılan bilgilerin bellekte kalması ve güçlendirilmesi için sesli tekrarın ve dinlemenin özel bir yeri vardır. Gelişim psikologları tarafından, bilginin zihinsel ya da sesli olarak sürekli tekrar edilmesiyle, bellekte tutulma süresinin uzatılabileceği belirtilmektedir. Bilginin uzun süre bellekte kalmasında olduğu gibi hafızlıkta da ezberlenen süre ve ayetlerin kalıcılığı ancak tekrar ile mümkündür.⁵² Öğrenci ayrıca kendi sesini kaydederek model okuyuşla karşılaştırabilmelidir.

Kur'an-ı Kerim okumada tahkik, tedvir, hadr vb. okuyuş türleri vardır. Okuma kuralları tercih edilen okuyuş türüne göre farklılıklar gösterir. Öğrenciyi hafızlığa hazırlarken tahkik veya tedvir okuyuşu tercih edilir, hafızlık aşamasında ise özellikle hadr okuyuşu tercih edilir. Hafızlık hocasının yeterliliğine göre öğrenci bu usulde okuyuşu zaman içinde öğrenmektedir. Hocalar arası yeterlilik

51 Fırat, “Kur'an Eğitimi ve Hafızlık Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler”, 560-561.

52 Emine Zehra Turan – Mustafa Işık, “Kur'an'ı Ezberlemeyi Deveyi Kösteklemeye Benzeten Hadis'in Eğitim Öğretim Açısından Değerlendirilmesi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAAD 6/3, 2019)*, 506.

düzeylerindeki değişkenlikler hafız adaylarının eğitimine olumsuz yansımaktadır. Öğrencilere katkısı olması amacıyla hazırlanması önerilen cihazda yer alacak model okuyuşun, hafızlık yapma aşamasında tercih edilen Hadr okuyuşuna uygun hızda, tecvid kurallarının bu hıza göre eksiksiz olarak uygulanması, mahreç ve tonlamaların kıvamına dikkat edilerek hazırlanması gerekmektedir. Hafızlık cihazı, biraz önce sözü edilen bu fonksiyonları ihtiva ederek hafızlık yöntemine eğitim teknolojileri bağlamında güncel bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Türkiye Sosyal Güvenlik Kurumu verileri, yaklaşık 220 bin kişinin görme engelli olduğunu bildirmektedir. Bu, ülkemizde bin kişiden 3'ünün, görme engelli olduğu anlamına gelmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görme engelli vatandaşlar için 2012 yılında Kur'ân-ı Kerîm hazırlandığı bilinmektedir. 6 cilt olarak hazırlanan Braille Kur'ân-ı Kerîm 1.400 TL. etiket fiyatıyla satılmaktadır. 29 x 31,5 cm. ebadında ve 6 cilt formunda basılan Braille Kur'an-ı Kerim, hem fiyatı hem de taşınabilirlik açısından satın alma ve kullanım zorlukları barındırmaktadır. Görme engelliler, Kur'ân-ı Kerîm'i internet üzerinden yardımcı programlar kullanarak sesli olarak dinleme imkânına sahip olabilmektedirler. Fakat onlar, istedikleri surenin, istedikleri ayetine kısa süre içerisinde ulaşma konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Görme engelli veya görme duyusu kaybı ileri düzeyde olan bireyler, iletişim kurmada ve eğitim hayatlarında genel hatlarıyla dokunacak ve/veya duymayı sağlayacak araçlara ihtiyaç duyarlar.⁵³ Hafızlık cihazı, görme engellilerin de Kur'an'ı dinlemelerine ve ezberlemelerine olanak tanıyacaktı. Nitekim istedikleri sûreyi, sayfayı, ayet ve ayetleri kolaylıkla seçebilme imkânı bulacaklar, tekrar dinleme özelliği sayesinde diledikleri kadar da dinleyebileceklerdir. Böylece hafızlığın daha da yaygınlaşmasına katkı sağlanabilir.

Covid-19 salgını gibi olumsuz ve beklenmeyen acil durumlarda yüz yüze eğitim modelleri yetersiz kalmakta ve tabii olarak hafızlık eğitimi de aksamaktadır.⁵⁴ Bu nedenle, öğretmen/hoca görevlerini üstlenen, öğrencilerin modern eğitim ve öğrenim ihtiyaçlarını karşılayan, yaşam boyu eğitim ve kişisel öğrenim imkânlarını destekleyen, aileler açısından ulaşılabilir ve ekono-

53 Pınar Şafak (ed.), *Görenler İçin Braille (Kabartma) Yazı Rehberi*, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları 2017), 2.

54 Kaban., "Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinde Çevrimiçi Yapılan Kuran-ı Kerim Dersi Sınavı", 788-789.

mik olan, eğitimde eşitlikle beraber eğitim teknolojilerini kullanan geleneksel kalıpları aşan yeni hafızlık uygulamalarına ihtiyaç duyulduğu, son yapılan araştırmaların tespitleri arasındadır.⁵⁵ Bu ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte bir cihaz, aksayan hafızlık eğitim sürecinde yaşanan kayıpları da azaltma hususunda bir fonksiyon icra edebilecektir.

Cihaza yerleştirilecek örnek hatim tilavetinin şu esaslara uyarak kaydedilmesi gerekir;

1. Harflerin mahreçleri gerek Kur'an-ı Kerim'i doğru okuma ve gerekse hafızlık yapma safhalarında önem arz etmektedir. Bu sebeple, kayıt işlemi gerçekleştirilirken bu konuya özellikle dikkat edilmelidir. Zira Arapça, harflerden dolayı bir kelimenin manasının değiştiği, hatta ortaya alakası olmayan anlamların çıktığı bir dildir. Kur'an dilinin Arapça olması da bu konuyu daha önemli bir hale getirmektedir. İşte bu sebeple hatim kaydı gerçekleştirirken harflerin çıkış noktalarına özellikle dikkat ederek doğru telaffuz hususunda azami derecede özen göstermeye çalışılmalıdır. Böylece, harfin doğru bir mahreçle okunmasıyla kaydı dinleyen kişinin, harfi aynı şekilde doğru bir şekilde duymasına da imkan sağlanmış olur. Sonuçta harfin sıfatına ve özelliklerine has doğru telaffuzuyla net bir okuyuş ve net bir duyum elde etme imkânı oluşmalıdır. Bir örnekle açıklayacak olursak ses kaydının, dilimizde tek bir harf olarak yer alan Z harfinin, Arapçada her biri farklı telaffuza sahip ZÂL, ZE, ZI harflerinin öğrenci tarafından doğru bir şekilde duyulması ve öğrenilmesini hedeflemelidir. Benzer özelliğe sahip DÂL, DÂD, TI ve SE, SİN, SÂD gibi harfler için de aynı şekilde özen gösterilmesi gereklidir. Arapçada var olup da dilimizde olmayan birtakım harfleri de aynı hassasiyetle göz önünde tutmak son derece önemlidir.

2. Kayıt, "Hadr Seyri" denilen en seri okuyuşla okunmalıdır. Buna göre, Medd-i Tabîi, Medd-i Ârız ve ârız sükûnlu Medd-i Lîn ve Medd-i Munfasıl 1 elif; lâzım sükûnlu Medd-i Lîn ve Medd-i Muttasıl 2 elif; Medd-i Lâzım ise 2,5/3 elif olarak uzatılmalıdır.⁵⁶ Böylece hafızlık yapmakta olan öğrencilerin doğru bir telaffuzla seri okuyuş becerisini kazanmasına yardımcı olmak hedeflenebilir. Bu kaydın, sadece hafızlık öğrencileri için değil, Kur'an okuma ve dinleme hususunda belli bir mesafe almış kişiler veya hafızlığı tamamlamış

55 Kaban, "Türkiye'de Uygulanan Hafızlık Yönteminin Pandemi Dönemi Sorunları", 687-688.

56 Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, (İstanbul: Emin Yayınları 2019), 327.

olanlar için de seri halde okunmuş olması hasebiyle tercih edecekleri bir niteliğe sahip olacağı düşünülebilir.

3. Hatim kaydına ait kıraat, özel bir makam ile okunmalıdır. Bu ses kaydında aynı zamanda öğrencinin kulağında ve hafızasında yer ederek kalıcı bir hale gelmesi hedeflenen bu kayda özel bir makam kullanılmalıdır. Böylece her bir öğrencinin, rahatlıkla algılayabileceği ve taklit edebileceği basit bir makam ile ayetleri okuması, ezberlemesi ve hocasına dinletmesine imkan sağlanmış olacaktır. Bununla beraber öğrenciye temel bir musiki formasyonu da kazandırmak amacıyla bu kayıt işlemi, yerine göre farklı makamlar da icra edilerek gerçekleştirilebilir.

Hafızlık Cihazı temel özellikleri ve fonksiyonları şöyle olabilir;

A) Cihaz görseli, hafızlık cihazı olması nedeniyle Kâbe'yi veya Kur'ân-ı Kerim'i anımsatır bir tasarıma sahip olabilir.

B) Şarj edilebilir olmalıdır.

C) Ses dosyaları için 4 gigabayt hafıza yeterlidir.

D) Kulaklıkla dinleme ve dış ses hoparlörü olmalıdır.

E) Cihaza kendi ses dosyası dışında herhangi bir ses dosyası kopyalanamamalı.

F) Kablo veya USB bağlantısı yoluyla sesli materyal indirip kopyalama olmamalıdır.

G) Kur'an ses dosyaları silinme ve kopyalamaya karşı korunaklı olmalıdır.

Program özellikleri;

A) Kur'an'ı cüz cüz, sûre sûre, sayfa sayfa ve ayet ayet dinleme tercihleri olmalıdır.

B) Kullanıcının ezberleyeceği ayetleri menüden girip sadece o ayetler arasını dinleme tercihi olmalıdır.

C) Birden fazla tekrar etme özelliği olmalıdır.

D) Kaldığı yerden devam etme özelliği olmalıdır.

E) Ayetler arası ileri geri gitme özelliği olmalıdır.

F) Sesi yüzde yirmi oranında hızlandırma veya yavaşlatma özellikleri olmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Günümüze kadar Kur'ân-ı Kerîm öğretim metotları öğretmeni merkeze alarak planlanmıştır. Bu tarz eğitimde öğrenciler genellikle arka plandadır. Bunun neticesi olarak son zamanlarda etkili eğitimin en önemli kurallarından biri olarak kabul edilen bireysel öğrenme imkânları yetersiz kalmaktadır. Aslında öğretimin her tür şartlar altında yapılabilmesi eğitim ve öğretimin yaygınlaşmasına, böylece toplam kalitenin de yükselmesine vesile olacaktır.

Hafızlık programlarında kaliteyi artıran, hafızlık süresini azaltan, kalıcılığı ön plana çıkararak, hocalar arası farklılıkları gideren, bunaltıp bıkırtmayan bir sistem daha cazip olacaktır. Bu nedenle bu makalede kimi zaman öğretmen görevini üstlenecek, öğrencinin modern öğrenim ihtiyaçlarına cevap verecek, yaşam boyu eğitim ve bireysel öğrenimi destekleyecek, fırsat eşitliği sunan, aileler için ulaşılabilir ve ekonomik olabilen, eğitim teknolojilerini kullanarak ve hafızlık gereksinimlerine özel hazırlanacak bir tür *hafızlık cihazına* ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim teknolojileri ile hafızlığın desteklenmesi hafızlık eğitim sürecini ve sonrasını daha ilgili, sürekli, pratik ayrıca kalıcı kılmaktadır. Dolayısıyla geleneksel öğretim yöntemlerinde hocadan, ortam ve olağandışı nedenlerden kaynaklanan alansal eksiklikler, pedagojik yetersizlikler ve eğitim imkânlarının aksaması bu cihazla bir nebze de olsa aşılabilir.

Hafızlık eğitimiyle hedeflenen Kur'an'ı tertil üzere okuma ve ezberleme amacının gerçekleşmesine yardımcı olmak için kurumsal eğitimdeki derslerin yeni öğretim materyalleri ile desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Yine bireysel çabalarla hafızlığın yapılabilmesine ve sonrasında korunabilmesine yardım eden, duyu aktifleştiren öğrenim motivasyonunu arttıran ek öğretim araçları kullanımına ihtiyaç vardır. Değişik zekâ türlerine sahip insanlarda görülen kişisel farklılıklar dikkate alınmalıdır. Tüm bu sebeplere istinaden *hafızlık cihazının* hafızlık eğitim sürecinde duyulan ihtiyaçlara uygun bir şekilde hazırlanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak hafızlık eğitiminin günümüz eğitim gerçeklerinin gerisinde kalmaması için önerilen hafızlık cihazının temel özellikleri, fonksiyonları ve program özellikleri cihazın yapım hedeflerine uygun hazırlanmalıdır.

Kaynakça

- Algur, Hüseyin. *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Arslan, Berrin. "Bilgisayar Destekli Eğitime Tabi Tutulan Ortaöğretim Öğrencileriyle Bu Süreçte Eğitici Olarak Rol Alan Öğretmenlerin BDE'e İlişkin Görüşleri", *The Turkish Online Journal of Educational Technology* 4/10, (Ekim 2003), 67-75.
- Akser Yayınları, "Kuran Okuyan Kalem", Erişim, 01.06.2019. <http://www.akseryayinlari.com/>
- Arslan, Mustafa - Adem, Ergin. "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Görsel Ve İşitsel Araçların Etkin Kullanımı", *Dil Dergisi* 147, (Ocak-Şubat-Mart 2010), 63-86.
- Ay, Mehmet Emin. *Problemleri ve Beklentileri ile Türkiye'de Kur'an Kursları*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları. 2.Basım, 2005.
- Ay, Mehmet Emin. "Çocuklarımıza Kur'an'ı Nasıl Sevdirelim ve Öğretelim?", *Din ve Hayat Dergisi* 31 (2017), 78-100.
- Aydın, Mehmet Şevki. "Kuran Kursunda Hafızlık Eğitimi", *Diyanet Dergisi* 206, (Şubat 2008), 22-25.
- Bayraktar, M. Faruk. *Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kuran Kursları. X. Kur'an Sempozyumu (Kur'an ve Eğitim)*, Ankara:Fecr Yayınları, 2008. s.117-138.
- Bayraktar, M. Faruk. *Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Yıldızlar Matbaası, 1992.
- Benli, Abdullah. "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'an Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program Önerisi". *Bilimname Dergisi* 28, (2015), 125-165.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî. *el-Câmi'us-sahih*. Dimeşk.: Dâru İbn'ül- Kesîr, 1423/2002.
- Bozkurt, Nebi, "Hafız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/74-78. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. İstanbul: Emin Yayınları 2019.
- Çetin, Abdurrahman. "Tilâvet" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/155-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çimen, Abdullah Emin. "Hafızlık Müessesesi, Ülkemizdeki Hafızlık Çalışmalarıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler ve Hafızlığın Sağlamaştırılmasında Bir Metot Denemesi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 18 (2007).
- DİBHEP, Diyanet İşleri Başkanlığı Hafızlık Eğitim Programı.
- Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, "Hafızlık Programları", (Erişim: 05 Ekim 2021) http://hafiz.meb.gov.tr/hafizlik_programlari/
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Madde 7/b, (Erişim: 28 Ekim 2021) <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.633&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch>
- Diyanet İşleri Başkanlığı, "Diyanet İşleri Başkanlığı Hafızlık Eğitim Programı", (Erişim: 28 Ekim 2021) <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/Documents/Hafizlik%20Egitimi%20Programi%20-%20202010.pdf>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Mushaf Programı", (Erişim, 09.10.2021) <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>
- Fırat, Yavuz., "Kur'an Eğitimi ve Hafızlık Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler". *Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/23 (2007), 548-568.
- Gün, Ayşegül vd., "Bir İlmî Geleneğin Merkezi: Büyükağa Kur'an Kursu -Hafızlık Eğitimi, Niteliği, Sorunları ve Beklentileri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*17/34, 2018/2, 211-240.
- Güneş, Adem. *Türkiye'de Yeni Bir Model Olarak Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık -Bir Durum Analizi-*, İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Görener, İbrahim. (2019). *Kur'an Ezberinin Anatomisi: Bir Süreç Değerlendirmesi, Hafızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*. (Ed. C. Osmanoğlu & Ö. Özbek) Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.

Gözütok, Şakir. "Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri," *Dini Araştırmalar* 1/2 (1998), 171-175.

Hamidullah, Muhammed. *Kur'an-ı Kerim Tarihi*. çev. Salih Tuğ, İstanbul: İfav Yayınları, 1993.

Kablan, Süleyman. "Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Teknolojik İmkânlar ve Kullanımı / Technological Facilities for Teaching the Quran and Their Usage / الإمكانيات التكنولوجية واستخدامها لتدريس القرآن الكريم" *İlahiyat Akademi* / 10. (Aralık 2019), 65-86.

Kablan, Süleyman. "Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinde Çevrimiçi Yapılan Kuran-ı Kerim Dersi Sınav Değerlendirmesi: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İltam Sınavları Örneği", Atlas International Congress on Social Sciences 7/1, (2020), 788-789.

Kablan, Süleyman. "Türkiye'de Uygulanan Hafızlık Yönteminin Pandemi Dönemi Sorunları ve Çözüm Yolları", 1st International Hazar Scientific Research Conference1/1, (2020), 687-688.

Karaoşman, Muhammet. "İlahi Kelamın Muhafazasına Farklı Bir Yaklaşım Konu ve Anlam Merkezli Hafızlık Önerisi". *Akademik-Uş* 1 / 1 (Haziran 2017), 39-48 .

Kazıcı, Ziya. *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul: İfav Yayınları, 2012.

Kazıcı, Ziya. *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.

Koç, Mehmet Akif. Tarihten Günümüze Kıraat İlmi, Harf Eğitiminde Arap-Türk Ağzı İkilemi Üzerine, *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 585/597.

Kur'an-ı Kerim Meâli. çev. Ali Özek vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 1982.

Kur'an Okuma Teknikleri Dersi Öğretim Programı Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2014.

Osmanoğlu, Cemil vd. "Hafızlık Öğrencilerinin Çalışma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 46 (2019/2), 175-232.

Paçacı, Mehmet. *Kur'an'a Giriş*, İstanbul: İsam Yayınları, 2008.

Şafak, Pınar (ed.), *Görenler İçin Braille (Kabartma) Yazı Rebbi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları 2017.

Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Tirmizi, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezid) et-Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulkaki, İbrahim Atve, Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, 1975.

Turan, Emine Zehra – Mustafa, Işık. "Kur'an'ı Ezberlemeyi Deveyi Kösteklemeye Benzeten Hadis'in Eğitim Öğretim Açısından Değerlendirilmesi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAAD)* 6/3 (2019), 499-516.